

crkva u svijetu

godina XIV • broj 1 • split • 1979

ANTROPOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI NAZORA NA SVIJET

Urednik

Sociološka razina

Borba za društvenu slobodu čovjeka i njegova temeljna prava pratila je i trajno će pratiti ljudski rod. S toga se stajališta ne treba čuditi da se ta borba i danas vodi, i da će se jednako tako i sutra voditi. I to na svim razinama. U svim društvima i zajednicama. Na svim područjima i prostorima. Konferencije, sabori, povelje i ustavi bit će samo putokazi i nova osnaženja toj borbi. Praksa će uvijek izmicati našim željama; s njom ćemo se najčešće, kao i dosada, morati boriti i, da se ne bi potpuno izrodila, trebat će je javno kritizirati.

Širok je dijapazon te borbe i kritike, i u Crkvi i u društvu; brojni su aspekti života u kojima su se krnjila i krnje prava čovjeka. Ovdje ćemo se dotaknuti samo jednoga pitanja, čiji je doseg međutim vrlo širok: društvenog, taktičkog ili administrativnog, vrednovanja i praktičnog (ne)prihvatanja svjetonazora, zapravo ljudi prema njihovim svjetonazorima.

Razmirice oko nazora na svijet nekada su se vodile, a vode se i danas, na tzv. intelektualnoj, filozofsko-misaonoj razini; tražile su se i traže se logičke, metafizičke postavke, odnosno pobijale su se i kritizirale manjkavosti i pretpostavke jednoga ili drugoga nazora. No na žalost, odavno su se te misaone prepirke tvrdokorno spustile na zemlju, u društva i vlasti, i onda su se olako pronalazili i još se i danas lako pronalaze, kad treba, i »drugi razlozi«, da bi se jedan ili drugi nazor na svijet, zapravo

čovjek jednoga ili drugoga nazora, društveno vrednovao, te tako spon-
tano povlašćivao, odnosno zapostavljao ili se jednostavno svrstavao u
»drugi red«.

Kojekakve smicalice — da ne kažemo batina i zobnica — imale su od
tada uvijek svojega udjela pri izboru i zastupanju određenih svjetona-
zora. Tako se u to intimno carstvo slobode ljudskog duha, u intimni svi-
jet svijesti i savjesti, umiješala sociološka razina i na svoj način, svo-
jim »zakonom logike«, kad drsko i okrutno, kad opet taktički a sustav-
no, »svela« sve na sociološku mjeru: čovjeka je praktično — nije važno
kako, kojim putem i načinom — stavila na kušnju, silila ga je i sili da se
bez razloga sukobljava, odnosno da bira — sebe ili karijeru, da ne spo-
ninjemo što drugo.

Nasilna krštavanja i prekrštavanja — stara i nova — bilo na vjeru ili
nevjeru, — spomenimo samo ta dva aspekta, iako je mnogo širi dijapa-
zon raznih »prekrštavanja« i »crnih lista«, koje neumoljivo prate tijekom
povijesti — najbolja su ilustracija onoga o čemu govorimo.

Metafizičke odrednice svjetonazora

Kako nam nije cilj govoriti ovdje o metafizici i bitnim odrednicama nazora
na svijet, napomenut ćemo samo da mu temeljni okviri nadilaze socio-
loško-političku razinu. Ako bismo ga promatrali i antropološki — čime
ne želimo isključiti i druge dimenzije svjetonazora, npr. teološku, koja
je vrlo važna u religioznoj koncepciji — ne bismo vidjeli razloga da dru-
štvo diktira taj i taj nazor na svijet. Razumljivo je, i to ne samo na an-
tropološko-sociološkoj razini, da svjetonazori moraju respektirati hu-
mane i etičke principe.

Govoreći o nazoru na svijet, nećemo, naravno, jedno ili drugo mišljenje
poistovjetiti s određenim nazorom. Nazor je uvijek složeniji, slojevitiji
od pojedinih gledišta, cjelovitiji od bilo kojih znanstvenih spoznaja i po-
vijesnih shvaćanja, pa kad mu ta i u cjelini pripadaju. U njemu se naše
iskustvene i znanstvene spoznaje miješaju s odgovorima o posljednjim
stvarima, zadnjim razlozima i prvim uzrocima; misaoni domišljaji s na-
šim psihološkim, koji put idejno-ideološkim, religioznim i emotivno-
emocionalnim, u jednu riječ, životnim doživljajima i shvaćanjima; fizi-
čka slika svijeta s metafizičkim odednicama stvarnosti.

Metafizika je, dakle, — priznavali je mi ili ne — konačno sudište svje-
tonazora, i onih koji je niječu. Što opet ne znači, da bi društvo, koje je
metafizički ispravno riješilo svoj nazor na svijet, imalo pravo taj nazor
diktirati i nasilno ili spontano, administrativno namećati. Baš zato što
se nazor na svijet bitno temelji na metafizičkim, nadiskustvenim upori-
štima, to je po našem mišljenju razlog više da se društvene formacije ne
bi trebale upletati u svijet intimne misli ili, ako hoćete, slobodnog izbora
životne fundamentalne opcije, svjetonazora svojih članova.

Naime, nazor na svijet, to je dovoljno poznato, nadilazi našu svakodnevn-
nicu i iskustveni doseg naših spoznaja. Istina, čovjek traži i pronalazi
svoj nazor, rekao bih ovdje, cijelim svojim bićem, totalitetom svojega
postojanja, ali nije tu riječ samo o iskustvenom području, o mjeri i mjer-

ljivosti svemira i svijeta, riječ je tu primarno o »starim dilemama«, »krajnjim situacijama«, o metafizičkim uporištima i vječnim pitanjima: zašto nešto jest, odnosno zašto je to nešto a ne ništa?

Nazor je cjelovita vizija, u kojoj čovjek i svijet nalaze svoje sudbinsko mjesto, svoj položaj i odnos; svemir svoj smisao ili »izgubljenost«.

Mnogostruko uvjetovan, kako se već iz ovoga vidi, nazor na svijet transcendirira sve pojedinačne spoznaje i postaje intimni svijet svakog čovjeka, bilo da je plod njegova životno-intelektualnog domašaja, bilo da je slobodni izbor i životna opcija.

Nazor je, dakle, i antropološka kategorija (čime, kako smo napomenuli, ne mislimo isključiti neke druge aspekte). Naime, uključuje čovjeka i njegovo naravno pravo. U tom smislu, u skladu s naravnim pravom svakog čovjeka, koje isključuje nehumane nazore, čovjek slobodno odlučuje o svojem svjetonazoru, svom intimnom doživljavanju svemira i svijeta. To mu se, u najmanju ruku ne bi smjelo priječiti, ni bilo kako društveno uvjetovati. To više, što nazor na svijet po svojim bitnim odrednicama ne spada u domašaj »društvene službe«, tj. nadzora i policijske kontrole, kako se jednom slikovito izrazio i sam Marx (usp. Kritika gotskog programa, Kultura, Bgd, 1959, 27).

Znanost i nazor na svijet

Već sama činjenica da se nazori na svijet između sebe razilaze i mijenjaju, da ljudi i vremena na temelju različitih faktora i metoda stvaraju svoje svjetonazore, na svoj način govori o složenosti i varijabilnosti spomenutih nazora. Možda bismo ovdje mogli stvar proširiti i u stanovitom smislu razlučiti sam nazor na svijet od tzv. slike svijeta. Često se, čini se, ta dva pojma brkaju, pa i poistovjećuju. I iz toga često izvire kojekakvi mesporazumi. Dok je nazor, rekli smo, bitno misaona kategorija, slika svijeta je u stvari eksperimentalne naravi. Premisaono je, očito, da ne kažemo opasno, tu sliku svijeta (koja se, znamo, napretkom znanosti sve više mijenja), odnosno svoju sliku svijeta, u što je u jednom razdoblju bilo zapalo i kršćanstvo, identificirati s »jedino ispravnim« nazorom, ili umišljati da se pravi nazor njome može riješiti. (Slobodno je, da se razumijemo, i to misliti, ali nije razumno, želim reći etički, a ni dopušteno, svoje misli drugome naturivati i službeno ih za znanost prodavati.)

Na žalost, i to se događa. Često se bez osnove i razloga prelazi iz jednoga reda u drugi, iz jednoga područja u drugo. Koji put se pri tome, zlonamjerno ili iz neznanja, uzima »dio za cjelinu«, pravi se isto tako »pogrešni krug«, zatvoreni sustav, javlja se »nepoznavanje stajališta«, brkaju se pojmovi... I tako se smiono posezalo, a i danas se na svoj način poseže za znanosti, našom svagdašnjom, eksperimentalnom znanosti, kao jedinim sudištem: potvrdom ili osudom određenog svjetonazora. — Nije bitno, spomenimo samo, radi li se to o Galileju (u njegovoj slici svijeta) ili o suvremenom čovjeku (kad je u pitanju čak sam nazor) — stvar je uvijek ista: čovjek se cijeni i ocjenjuje kroz svoj nazor, odnosno zapostavlja ili povlašćuje zbog određenog svjetonazora.

Znanost, poznato je, nije nazor na svijet. Njezino je područje slika svijeta, nipošto vjera i nevjera (koje se najčešće u nazorima kroz prizmu teizma i ateizma kod ljudi očituju). Svjesna je što ona može i dokle doseže. Ona ne može i ne želi, ako misli ostati egzaktna znanost, prelaziti svoje područje. Stoga, kad bi se na kraju svih ljudskih znanstvenih spoznaja, o kojima još danas nije ni moguće sanjati, stari Aristotel ponovno rodio, izmijenio bi u mnogome, sigurno, svoju sliku svijeta, ali bi, bez sumnje, opet imao što pisati o onome što je nekoć čudno oslovio pod starim nazivom *Ta meta ta fizika*.

Na koncu konca, filozofi to najbolje znadu, sve se fizičko, kako negdje napisao Jaspers, »spotakne« o metafiziku. To dovoljno jamči o autonomiji metafizike i, dosljedno, nazora na svijet.

Ne vidimo razloga zašto bi se ljudi odricali znanosti, ali isto tako ne vidimo motiva da se znanost bezrazložno na pojedine kalupe nateže i rasteže, da ne kažemo zloupotrebljava. I ona je autonomna! Iako se nazor na svijet i znanost u stanovitom smislu dopunjuju, pokušaji da se svjetonazor znanstveno verificiraju ili pomoću znanosti pobiju najobičniji su silogemi. Neozbiljno je, naime, problem svjetonazora svoditi na fakticističko-eksperimentalno području i u materijalno-iskustvenom svijetu verificirati pretpostavke na kojima počiva određeni svjetonazor.

Religija i svjetonazori

Na prvi pogled je jasno da nije ništa tako imanentno religiji, odnosno pojedinim religioznim formacijama, kao njihova doktrina koja izravno uključuje i svoj (teološki) nazor na svijet. Pa ipak, shvatimo li taj nazor u njegovim širim odrednicama — u životnom usmjerenju čovjeka — priznat ćemo da se i religijski nazori ne samo vrlo često između sebe u mnogome slažu, nego da se isto tako, bar djelomično, podudaraju s bilo kojim nazorom i nazorima. Drugim riječima, nazori se gotovo nikad u potpunosti ne isključuju. Ali ako ostanemo na temeljnoj dilemi svih nazora: idealizam ili materijalizam? — tj. na pretpostavci da je materija, odnosno duhovna stvarnost temelj i početak svega, onda moramo kazati da se nazori na svijet već u svojim polazištima razilaze i u biti razlikuju. U nas se — možda slučajno — udomaćio naziv »idealistički« i za religiozne nazore. Činjenica je, međutim, da postoji i da je dovoljno spoznata razlika između kojekakvih idealističkih shvaćanja i religijskih motrišta. Osobni Bog poznatih monoteističkih religija nije nikakav apsolut koji se na ovaj ili onaj način amorfnu razvija u svijetu i povijesti. S toga se stajališta u religijskim gledištima i doktrinama isključuju i materijalističke perspektive i idealistička, panteistička poimanja svijeta. Ako bi se sa stajališta, koje smo ovdje oslovili kao sociološko, trebalo posebno osvrnuti na odnos i pitanje religije i svjetonazora, moglo bi se, sigurno, govoriti i o religijskoj koncepciji, ili — zašto ne? — o nekadašnjoj religijskoj nesnošljivosti, stanovitim poistovjećivanjima određenog religioznog nazora s određenom slikom svijeta, pa i o isključivosti drugih shvaćanja i tumačenja svijeta ne samo na filozofskoj, nego i na razini društveno-povijesne stvarnosti, o kojoj ovdje govorimo.

Na sreću, sve je to manje-više prošlost. Poznato je da su se religije, ovdje u prvom redu mislim na Katoličku crkvu, u društvenom smislu pomirile s pluralizmom mišljenja i svjetonazora, s potpunom tolerancijom u praktičnom životu i suradnjom na sociološkoj razini, a da unatoč tome nisu napustile svoje svjetonazore niti su im se iznevjerile.

Ljubomorne, očito, na svoje koncepcije, religije su — slično kao i čovječanstvo u cjelini — mijenjale i mijenjaju jednom prihvaćenu sliku svijeta, ali ostaju postojane u svojim svjetonazorima, koji su sadržani u njihovoj religioznoj doktrini.

Društveni položaj nazora na svijet

U načelu je, manje-više, barem na papiru priznata sloboda i ravnopravnost svih ljudi bez obzira na rasu, boju, vjere i nevjere, dotično svjetonazore. No time nije rečeno, da se to u praksi obistinjuje. Štoviše, uvijek je bilo i ima ljudi i svjetonazora koji su, osobito ako su na vlasti, privilegirani i protežirani. I nije tu riječ o jednom ili drugom primjeru, jednoj ili drugoj iznimci u praksi, riječ je o sistemima i nazorima koji u svojem totalitarizmu, bio on teistički ili ateistički, masonski ili neki drugi — na što se najčešće u praksi svode razmirice između svjetonazora, iako su im mnogo šira interesna područja i geneze — uporno sprovode svoj svjetonazor, te time, možda i nehotice, stvaraju neku vrstu diskriminacije među ljudima i nazorima, odnosno vrednuju ljude, dotično povlašćuju i zapostavljaju, i na temelju njihova intimnog doživljavanja stvarnosti, njihova svjetonazora.

Negdje sam svojedobno napisao da vjerujem da povijest »ide naprijed«; ni danas se toga ne odričem. Međutim, sada mi pred oči dolaze razne društveno-kulturne formacije koje su se tokom povijesti smjenjivale, i uvijek, kad izravno, nasilno, kad pritajeno ali sustavno, administrativno ili inspiracijski, u društvu sprovodile svoj duh, svoj svjetonazor i svoju filozofiju na štetu drugih shvaćanja i svjetonazora, ili, kako bismo mi danas kazali, uz bučnu ili taktičku diskriminaciju ostvarivale svoje ciljeve povlašćujući jedne, a zapostavljajući druge nazore i ljude.

Je li to sudbina čovjeka i čovječanstva? Nalazimo li se i mi danas i generacije koje će iza nas doći u istom položaju? Odgovore na ta pitanja stvaramo, sigurno, i mi danas. Svi zajedno. A možemo li, svatko za sebe, iskreno kazati da danas nema diskriminacije — recimo samo u ovom pitanju — kad je riječ o čovjeku i njegovu nazoru na svijet? Rado bih želio i želim da me stvarnost potvrđuje i da praksa pokazuje: da povijest »ide naprijed«, i na tom području.

Ako bi i u čemu čovjek mogao biti u društvu slobodan, to bi očito morao biti u svojem svjetonazoru, u svojem osobnom domašaju i pristanku, u svojoj intimnoj koncepciji svemira i svijeta, kako smo to, uvažavajući humano-etički momenat, izložili. Iste šanse i iste obveze morale bi biti pravo i dužnost svih građana bez obzira na njihove svjetonazore. I ako bi bilo gdje trebalo zastupati društveni pluralizam, snošljivost i mirnu koegzistenciju, to bi se na ovoj razini, razini nazora na

svijet, u smislu tolerancije, društvene ravnopravnosti i suradnje, za taj pluralizam morali založiti i angažirati ljudi različitih obzorja i svjetonazora. I to u prvom redu oni koji imaju više moći i vlasti, jer se i u ovoj stvari najčešće s te strane u povijesti grijeshilo i grijeshi.

ASPECTS SOCIOLOGIQUES ET ANTHROPOLOGIQUES DE LA CONCEPTION DU MONDE

Résumé

Dans cet éditorial, notre rédacteur en chef attire l'attention sur certaines tendances idéologiques qui réduisent toute la vie, et même la conception du monde, à leurs concepts et à leurs idées. A partir de là, elles jugent tout en fonction de leurs perspectives. Or, de ce point de vue, elles regardent aussi à l'homme. Au fait, il en suit que l'attention aux droits d'homme et une certaine discrimination sociale en pratique sont presque inévitables.

Mettant en relief le fondement métaphysique de la conception de l'univers et portant le respect à l'exigence des principes éthiques, l'auteur fait une démarche en faveur de l'homme et de sa liberté en question de la conception de l'univers. Personne n'a le droit d'imposer à l'homme telle et telle conception, soit qu'elle soit religieuse, soit qu'elle soit athée, conclut l'auteur.

Enfin, si l'on parle de la conception du monde au niveau sociologique, il faut se méfier des idéologies et de la valorisation des gens en société par rapport à leurs conceptions du monde. La pratique de tous les jours en est le vrai critérium.